

Olga Mazurok

**UKRAINIAN STUDENT PARTICIPATION TRADE UNION ORGANIZATION "PROFORUS"
IN IMPROVING FINANCIAL POSITION STUDENTS WESTERN LANDS IN UKRAINE
1921–1926**

The paper analyzes a number of archival documents UKSRady Western Ukraine in Lviv related to the life and financial situation of students in the western part of Ukraine during the 1921–1926.

Key words: western lands of Ukraine, "Proforus", "Ukrainian Youth Association" (New York), students, applique.

УДК 94(477)

Павло Коріненко

**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ
ГРОМАДСЬКИХ СЕЛЯНСЬКИХ ТОВАРИСТВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ
У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД**

У статті аналізується сільськогосподарська освітня діяльність українських громадських селянських господарств Східної Галичини у 1920–1939 рр.

Ключові слова: сільськогосподарська освіта, агрономія, кооперація, сільськогосподарські навчальні заклади, Східна Галичина.

Аграрний сектор економіки України був і залишається важливим чинником у досягненні державою продовольчої безпеки. Селянство України упродовж століть накопичувало досвід, домоглось покращення основних показників в рослинництві, тваринництві, вирощуванні плодовоовочевих культур.

В сучасних умовах реформування аграрного сектора економіки зростає значимість забезпечення наукового підходу у вирішенні проблеми родючості ґрунтів, продуктивності м'ясо-молочного стада та ін. У розв'язанні цих проблем тепер, як це було і у міжвоєнний період, свій внесок можуть робити громадські сільськогосподарські товариства, кооперативи та інші об'єднання селян. У 2013 році на облаштування кооперативів в селах уряд України виділив 100 млн гривень. Зазначимо, що в попередньому році на ці ж потреби було виділено лише 5 млн гривень.

Між тим цей напрямок громадської активності українського селянства ще не в повній мірі досліджений, а, отже, залишається маловідомим для сьогоденних фермерів, осіб, що займаються індивідуальною трудовою діяльністю на селі.

Історична література, яка розглядає проблематику громадських сільськогосподарських організацій в Східній Галичині, з'явилась практично вслід за появою перших сільськогосподарських товариств. До числа тих, хто вперше спробував узагальнити як позитивний досвід, так і проблеми у діяльності громадських сільськогосподарських товариств були Ю.Павликовський [1; 10] та Є. Храпливий [2]. Вони з'ясовували також питання організаційної роботи у повітах щодо створення громадських сільгосптовариств.

Становлення та результати діяльності українських сільгоспкооперативів було проаналізовано в працях К. Коберського [3] та Б. Мартоса [4]. У дослідженнях істориків радянської доби, зокрема, В.Корнійчука та М.Герасименка, увага акцентувалась на колоніальному статусі Західної України в складі Польщі [5–6].

У добу перебудови з'явилися праці Ю.Сливки [7], у яких на основі широкого кола джерел доведено, що польська влада чинила гальмівний вплив на діяльність українських громадських сільськогосподарських товариств. Отже, можна стверджувати, що за попередні роки українські історики чимало зробили для дослідження цієї проблеми. Основну увагу вони зосереджували на з'ясуванні принципів формування українських кооперативів на селі, проблемі взаємин з польською владою.

Становище східногалицького села залишалось складним через аграрне перенаселення, яке до того ж збільшилося за рахунок напливу польських колоністів і зменшення еміграції корінних жителів краю. Польський уряд спрямовував свою діяльність на те, щоб перетворити цей край на сировинний придаток та ринок збуту товарів, вироблених в центральній Польщі. Українським селянам було заборонено купувати землю безпосередньо у поміщиків [8, с. 52]. За таких умов українцям потрібно було сподіватися на власні сили, об'єднуватися у кооперативи задля поліпшення свого матеріального становища, захисту своїх економічних інтересів. До того ж етнічні

українці в трьох воєводствах Східної Галичини, що були задіяні в сільському господарстві, становили майже 95 % [9, с. 8]. Тому господарське життя визначало по суті становище українських селян. Це спонукало їх до пошуку можливих шляхів покращення свого господарства.

Організаційно-господарські завдання щодо перспектив господарської діяльності по закінченню Першої світової війни, в умовах польської влади в українському селі вийшли на перший план. У 1919 р. відновило свою діяльність товариство "Сільський господар". Першими його кроками було відродження української кооперації, яка об'єднувала фахові сили і матеріальні фонди кооперативних союзів. Лідерами кооперативного руху в Східній Галичині були С. Баран, І. Филипович, Д. Коренець. Їх наполяганнями 22 лютого 1921 р. створено крайовий комітет організації кооператорів [10, с. 4]. Гаслом діяльності товариства стало "творити тривке економічне і культурно-просвітницьке життя, незалежне від державних субвенцій, оперте на твердий фундамент власної помочі нашого народу" [11, с. 5].

22 липня 1921 р. відбувся Перший крайовий кооперативний з'їзд, на якому прийнято програму діяльності кооперативів на найближчий час. Після з'їзду прискорився процес відновлення філій "Сільського господаря" у повітах Східної Галичини. Для кращої координації дій філій їх представники були делеговані до товариства "Сільського господаря". 30 березня 1923 року відбувся Другий з'їзд кооператорів Східної Галичини. Його учасники поставили завдання досягти того, щоб кожен українець став членом товариства "Сільського господаря". Безпосередньо цю проблему вирішували створені невдовзі повітові союзи кооператорів у Станіславі, Стрию, Дрогобичі, Сокалі, Копичинцях, Чорткові, Борщові, Бучачі, Збаражі, Тернополі та інших містах [12, с. 55].

На цьому етапі свого існування кооперативи основну увагу приділяли постачанню населення товарів першої необхідності і практично ще не приступили до створення кооперативної агрономії. І лише з утворенням у Центросоюзу у 1924 році просвітницький напрям, у тому числі і в агрономії, було посилено. Цими питаннями займалися члени Головної ради "Сільського господаря", вони здійснювали чимало поїздок повітами, у ході яких провели 96 господарських віч [13, с. 27].

Поширенню сільськогосподарських знань, особливо з агрономії, сприяв журнал "Сільський господар", який почав виходити з січня 1926 року. З цього часу сільгосптовариство "Сільський господар" очолили агрономи, які активно пропагували серед селян сільгоспкультуру, вони допомогли налагодити роботу 62 гуртків [13, с. 19]. Відповідальним за агротехнічну справу був агроном А. Романенко, за зоотехнічну та ветеринарну – М. Холєвчук.

На 1929 рік товариство "Сільського господаря" нараховувало 912 гуртків і 82 філії. Його членами були 16 окружних союзів і 800 низових кооперативів [14, с. 13]. Стимулюючим чинником поширення агрономічних знань і досвіду було те, що українські селянські господарства мали невеликі земельні площі, що унеможливлювало послідовно здійснювати сівозмину. Додатковою проблемою для українських селянських господарств була недостатня співпраця "Сільського господаря" з українською кооперацією. Українська кооперація мала певні фінансові ресурси, чого явно не вистачало в структурах "Сільського господаря". Ще однією проблемою було те, що Малопольське товариство сільського господарства намагалось стати монополістом громадської агрономії на усіх землях Галичини і пропонувало власні програми праці у воєводствах та повітах урядовим і самоврядним органам влади.

Із запровадженням у 1930 році посади інспектора агрономів, координація агрономічно-кооперативної праці у повітах активізувалася. Конференція Ревізійного союзу українських кооператорів 1 грудня 1930 р. визнала, що без допомоги "Сільського господаря" неможливо провести акцію порятунку українського села у господарській скруті. У 1932 році Є. Храпливий видав книгу "Як піднести наше хліборобство. Про співпрацю кооперації, "Сільського господаря" і культурно-освітніх установ у діяльності суспільної агрономії", у якій обґрунтував можливість господарського піднесення села лише на основі спільної праці "Сільського господаря" і кооперації.

Такий підхід до справи був тим більш актуальним, оскільки це був час світової економічної кризи. Конкурувати на ринку продукції сільського господарства могли тільки хліборобські організації селян. Саме тому в 1932 році українські кооператори на VII кооперативному з'їзді ухвалили положення про співпрацю із "Сільським господарем" для планового і масового виробництва конкурентоспроможної рослинної та тваринної продукції. З цією метою "Центросоюз" вирішив підтримати "Сільського господаря" фінансово, який повинен був вести в округах пропаганду та навчання виробництву такої продукції, яка відповідала б вимогам ринків збуту.

Представники керівних органів кооперативів і сільського господаря мали можливість переконатись, що там, де немає агрономічної роботи не могло бути і підстав для розвитку кооперації, конкурентоспроможності її продукції. З цією метою агрономи "Сільського господаря"

здійснювали чимало поїздок по краю. Так, у 1936 році із 226 поїздок тільки до районних молочарень було 54 [16, с. 28].

Можемо стверджувати, що саме в ході спілкування агрономів з селянами вдалося суттєво збільшити число членів "Сільського господаря". У 1935 році кількість його членів порівняно з 1934 роком зросла на 24,5 %, у 1936 році – відповідно до попереднього року – на 34 %.

Польська влада і на цьому етапі продовжувала гальмувати зростання громадських сільськогосподарських товариств. Було заборонено заснування філій у Рівному, Острозі, Холмі, Ковелі. У 1936 році була закрита філія у Кременці, а у 1937 році – у Луцьку. У 1936 році "Сільський господар" об'єднував гуртки у 53,8 % громад і 17,6 % українських господарств Східної Галичини [16, с. 22].

У поширенні серед селян сільськогосподарських знань важливу роль відігравали сільськогосподарські школи у повітах. Вони підпорядковувалися повітовим агрономічним комітетам. На українських етнічних землях у другій половині 30-х років XX століття працювали 43 навчальні заклади, в тому числі 1 – вищий навчальний заклад, 3 – середніх, 33 – нижчих і 6 – спеціальних, але тільки 4 були з українською мовою навчання. Польська влада україномовні сільськогосподарські школи не фінансувала. Вони існували за матеріальної підтримки товариства "Сільського господаря". У польськомовних сільськогосподарських школах у 1925 році українців навчалось лише 5 % учнів, у 1930 році – 20 у 1934 році – 15, 8, у 1939 – 21,6 % [17, с. 171]. Щоб зацікавити студентів-агрономів громадською агрономією керівники "Сільського господаря" виступали перед ними з лекціями. У 1937–1938 рр. студенти прослухали 11 лекцій [17, с. 32].

Зіткнувшись з небажанням польської влади організовувати і підтримувати сільськогосподарські школи у Східній Галичині, українці змушені були заснувати вищий навчальний заклад у Подєбрадах на території Чехословаччини. Передбачалось, що ті із українців, які опинилися після Першої світової війни за кордоном, і мали бажання отримати сільськогосподарську освіту, повинні були її здобути в цьому навчальному закладі. При можливості повернення їх в Україну вони мали б "прислужитися до відбудови національно-державного і суспільно-громадського життя", взяти участь у господарській відбудові українського села [18, с. 3]. У цьому навчальному закладі у міжвоєнний період підготовлено 125 агрономів, 92 лісники та інших спеціалістів [19, с. 7]. Чимало із випускників вищої школи в Чехословаччині згодом стали знайомими в Україні агрономами, у тому числі М. Боровський, А. Романенко, В. Вакулівський, А. Гнатівський (працював у Косові), М. Олійник (працював у Калуші), Є. Томашівський та інші.

З метою покращення сільськогосподарської освіти та сприяння поширення фахових знань "Сільський господар", створив власні освітні осередки у Коршеві Коломийського повіту та садівничо-господарську школу імені Т. Шевченка у Скнилові, рільничий ліцей у Жидачеві. Спочатку там навчання проводилося у вигляді одно-три місячних курсів, на яких готували повітових агрономів, зоотехніків. Загалом у них навчалось 166 слухачів. Основною проблемою для шкіл "Сільського господаря" була фінансова незабезпеченість та недостатня кількість земельних площ для проведення навчальних та наукових експериментів. Майнова скрута українських селянських сімей унеможливлювала навчання їх дітей в школах. Так, у 1937 – 1938 навчальному році із запланованих 120 навчався 41 студент, із них синів селян – 23, підприємців – 3, священиків – 6, робітників – 1, держслужбовців – 8.

Певним гальмом у розвитку сільськогосподарської освіти був консерватизм частини українських селян. Вони з недовірою ставилися до роботи агрономів і воліли "вести господарку так, як заповідали батьки". І лише час та досвід сусідів могли змінити і змінювали їх ставлення до агрономії.

Польський уряд зі свого боку змушував українських селян вступати в польські сільськогосподарські організації, а небажаючих підкоритися цьому залякував й шантажував. Усе це призвело до того, що у 1939 році в Східній Галичині в господарсько-громадських сільськогосподарських товариствах працювало трохи більше 170 агрономів з вищою освітою [4, с. 82].

Таким чином, попри негаразди об'єктивного та суб'єктивного характеру сільськогосподарська освіта в Східній Галичині у міжвоєнний період набувала поширення серед українських селян. Цьому сприяла передусім діяльність "Сільського господаря", колектив якого дбав про забезпечення сільськогосподарських освітніх установ кадрами та надавав їм можливу матеріальну підтримку. Йому вдалося створити громадську агрономічну мережу, яка була важливим засобом подолання відсталості сільського господарства, чинником поступу економічного зростання та добробуту населення краю. Праці українських вчених-агрономів Ю. Павликівського і Є. Храпливого мали практично-науковий характер, сприяли поширенню громадської агрономії серед українських селян і визнанню її необхідності суспільною свідомістю.

Список використаних джерел

1. Павликівський Ю. В передодні відбудови нашого економічного життя / Ю. Павликівський // Господарський часопис. – 1920. – №3. – С. 35–37.
2. Храпливий Є. Хліборобство і кооперація / Є. Храпливий // Ілюстрований господарський календар. – Львів, 1931. – С. 192–196.
3. Коберський К. Буквар кооперації. Для вжитку самостійних кооперативних курсів / К. Коберський. – Львів, 1939. – 158 с.
4. Мартос Б. Теорія кооперації / Б. Мартос. – Подєбради, 1924. – 246 с.
5. Корнійчук Л. Становище трудящого селянства західних областей України під владою панської Польщі (1920–1939 рр.) / Л. Корнійчук. – К., 1957. – 72 с.
6. Герасименко М. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною / М. Герасименко, Б. Дудикевич. – К., 1955. – 186 с.
7. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії 1932–1939 рр. / Ю. Сливка. – К., 1985. – 271 с.
8. Сільськогосподарська енциклопедія. У 3-х томах. Зшиток 1 / [За ред. Є. Храпливого]. – Львів, 1939.
9. Шимонович І. Галичина. Економічно – статистична розвідка / І. Шимонович. – Львів, 1926. – 21 с.
10. Павликівський Ю. Західноукраїнські землі як природна полоса культури пшениці / Ю. Павликівський // "Сільський господар", 1927. – № 16.
11. Павликівський Ю. Земельна справа у Східній Галичині: короткий історико-економічний огляд земельного питання та сучасний його стан / Ю. Павликівський. – Львів: НТШ, 1922.
12. За землю. – Львів. – С. 55.
13. Двадцять років під ярмом польських панів. Збірник Львівського обласного історичного архіву. – К., 1940.
14. Храпливий Є. За хліборобську справу. Про те, як основувати кружки та філії "Сільського господаря" та як в них працювати / Є. Храпливий. – Львів, 1936. – 243 с.
15. Храпливий Є. Шляхи праці нашої суспільної агрономії / Є. Храпливий. – Львів, 1931. – 35 с.
16. Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства "Сільський господар" за 1938 рік. – Львів, 1939. – 110 с.
17. План матеріалу сільськогосподарської енциклопедії "Знання хлібороба" // Злучко С.М. На чатах рідної землі. – Львів, 1939. – С. 215–219.
18. Гелей С. Львів – столиця української кооперації // Українська кооперація: Історичні та соціально-економічні аспекти / С. Гелей, Р. Пастушенко. – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 1. – С. 59–67.
19. Ювілейний бюлетень товариства абсолювентів УГА – УТП. 1922–1972. – 186 с.

Павел Кориненко

**СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКИХ
ОБЩЕСТВЕННЫХ КРЕСТЬЯНСКИХ ОБЩЕСТВ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЫ
В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД**

В статье анализируется сельскохозяйственная образовательная деятельность украинских общественных крестьянских хозяйств Восточной Галичины в 1920–1939 гг.

Ключевые слова: сельскохозяйственное образование, агрономия, кооперация, сельскохозяйственные учебные заведения, Восточная Галичина.

Pavlo Korinenko

**AGRICULTURAL EDUCATION ACTIVITIES UKRAINIAN PUBLIC PEASANT SOCIETIES
OF EASTERN GALYCHYNA IN THE INTERWAR PERIOD**

This article analyzes the agricultural educational activities Ukrainian community farms in Eastern Galychyna 1920–1939.

Key words: agricultural education, agronomy, cooperatives, agricultural schools, Eastern Galychyna.

УДК 908(477) – 058. 237**Ірина Скакальська**

**ПОЗИЦІЯ ДЕПУТАТІВ-УКРАЇНЦІВ ВОЛИНИ В ПОЛЬСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ
(1922–1939 РР.)**

У дослідженні проаналізовано парламентську діяльність українських депутатів від Волинського воєводства. Розкрито вплив волинських парламентарів на роботу сейму і сенату та їх здатність презентувати інтереси свого народу.

Ключові слова: українська еліта, депутати, Волинь, сейм, вибори.

Конституційний лад Польщі дав змогу українцям цивілізованими методами відстоювати власні права. Особливо після вступу в дію березневої Конституції 1921 р. українці отримали можливість обирати своїх представників до польського сейму та сенату. "Не можна ризикувати втратою парламентарної трибуни, яка дає нагоду обороняти наші права. Лише завдяки їй ми маємо в наші дні можливість ставити українські вимоги" [1, с. 37], – зазначалося у одному з видань Українського